

РОЗДІЛ XII. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.81>

СПІВВІДНОШЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВЕРНЕРА МАЙХОФЕРА

Гайворонюк Н.В.,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки
Львівський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-8510-2011>*

Панкевич О.З.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-6636-1330>*

Гайворонюк Н.В., Панкевич О.З. Співвідношення індивідуального і соціального буття людини у філософсько-правовій концепції Вернера Майхофера.

У статті розглядаються аргументи, які німецький філософ ХХ століття Йоганнес Тиссен викладає стосовно питання взаємозв'язку між індивідуальними і соціальними аспектами буття людини у праві. Предметом критичного коментування Тиссен обирає інтерпретацію людського буття у праві німецького філософа права Вернера Майхофера. Тиссен аналізує та коментує погляди В. Майхофера з урахуванням свого підходу до з'ясування взаємозв'язків між індивідуальним та соціальним буттям, а також їхнього обґрунтування у контексті протиставлення справжнього та несправжнього існування. Філософ вбачає основну помилку В. Майхофера у неправильній інтерпретації взаємовідношення індивідуального та загального, що спотворює розуміння сутності людини. Водночас він визнає правильність загального підходу В. Майхофера до пояснення сутності людини як індивіда і як соціальної істоти. У той же час Й. Тиссен звертає увагу на розділення названих складових через введення В. Майхофером у власну концепцію екзистенціалу «буття-як» (нім. *Als-Sein*, буття у певній соціальній ролі). Таке розділення, за висновками Й. Тиссена, призводить до розчленування майхоферівського права на екзистенційне природне право та інституційне природне право. Проте, Тиссен не пояснює сам процес цього розчленування та роль екзистенціалу буття-як в цьому процесі. Зазначається, що Тиссен розглядає напрацювання Майхофера як спробу розширити філософський підхід до теми

людського існування через аналіз людського існування у праві. Але запропонований Тиссенем шлях подолання цієї ізоляції залишається без належного обґрунтування. Авторами доводиться, що розрізнення В. Майхофером двох аспектів людського буття – буття Самістю і буття-як – так само як і виокремлення екзистенційного та інституційного природного права ставить під знак питання власне екзистенціалістський характер філософсько-правової концепції В. Майхофера в тій частині, яка стосується соціально-правових ролей.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософія права, антропология права, соціологія права, Вернер Майхофер, Йоганнес Тиссен, буття-як.

Gaivoronyuk N.V., Pankevich O.Z. The relationship between individual and social existence of human beings in Werner Maihofer's philosophical-legal conception.

The article examines the arguments presented by the 20th century German philosopher Johannes Thyssen regarding the issue of the relationship between individual and social aspects of human existence in law. Thyssen chooses the interpretation of human existence in law by the German legal philosopher Werner Maihofer as the subject of critical commentary. Thiessen analyzes and comments on the views of W. Maihofer, taking into account his approach to clarifying the relationships between individual and social existence, as well as their justification in the context of contrasting real and false existence. The philosopher sees the main mistake of W. Maihofer in the wrong interpretation of the relationship between the individual and the

general, which distorts the understanding of the essence of man. At the same time, he recognizes the correctness of W. Maihofer's general approach to explaining the essence of man as an individual and as a social being. At the same time, J. Thyssen draws attention to the separation of the named components due to W. Maihofer's introduction into his own existential concept of „being-as“ (German: Als-Sein, being in a certain social role). Such separation, according to J. Thyssen's conclusions, leads to the dismemberment of Maihofer's law into existential natural law and institutional natural law. However, Thyssen does not explain the very process of this dismemberment and the role of existential being-as in this process. It is noted that Thyssen considers Maihofer's work as an attempt to expand the philosophical approach to the topic of human existence through the analysis of human existence in law. But Thyssen's proposed way of overcoming this isolation remains without proper justification. The authors prove that W. Maihofer's distinction between two aspects of human existence – being-as-Self and being-as – as well as the separation of existential and institutional natural law calls into question the existentialist character of W. Maihofer's philosophical and legal concept in the part that concerns social and legal roles.

Key words: existentialism, philosophy of law, anthropology of law, sociology of law, Werner Maihofer, Johannes Thyssen, being-as.

Постановка проблеми. Одним із головних світоглядно-філософських наслідків краху нацистського тоталітарного режиму стала криза модерного проєкту Просвітництва. Це загострило потребу в новому філософсько-правовому дискурсі, який був би антропоцентричним і при цьому розроблявся на основі некласичної епістемології. Однією з відповідей на цей запит стала філософія екзистенціалізму. Екзистенціалістська парадигма склалася у західній філософській думці в 50-ті роки ХХ століття та стала помітною спробою вивести образ права із вільного і відповідального існування людини. Провідна лінія цієї течії полягала у розрізненні, з одного боку, дійсного, справжнього права та, з іншого боку «права», нав'язуваного людині ззовні (державно-владними чи іншими соціальними агентами із посиланням на соціальні структури, політичні системи або релігійні доктрини тощо) і з огляду на це кваліфікованому як «несправжнє» [1, с. 17–21; 2, с. 282; 3, с. 108, 4, с. 32]. З екзистенціалістської перспективи останнє може обмежувати свободу та нівелювати автентичність індивіда, як і інші зовнішні соціо-нормативні чинники.

Згідно з екзистенціалістським підходом, справжнє право виникає з внутрішньої свободи, волі та відповідальності індивіда. Людина має здатність свідомо обирати свої дії і визнава-

ти особисту відповідальність за них. Таке право пов'язане з ідеєю автентичності та самостійності, коли людина визнає власну свободу і вчинки, що випливають з цієї свободи, як справжні та значущі. За екзистенціалістами, важливо визнавати автентичність індивіда і його здатність самостійно обирати свій шлях [3, с. 108; 5, с. 133; 6, с. 604]. Це означає, що «справжнє» право виникає з існування самої особистості. Відтак, у екзистенціалістській філософсько-правовій парадигмі висновки щодо справжності / несправжності права робляться з огляду на те, яким чином право задіяно у людському існуванні, у здійсненні індивідом його буття-я-світі [7 с. 35, 38; 8, с. 257].

Однак вже у концепціях представників західноєвропейського філософсько-правового екзистенціалізму: Е. Фехнера, В. Майхофера, М. Мюллера, Й. Тиссена, Г. Кона та деяких інших мають місце спроби пом'якшити радикальність антитези індивідуального і соціального існування людини, властиву поглядам «батьків-засновників» екзистенціалізму – С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса, Г. Марселя та деяких інших. Такі спроби мають на меті конструювання правової теорії екзистенціалістичного спрямування. Через прояснення взаємозв'язків способів людського буття – індивідуального і соціального існування – філософи права-екзистенціалісти вважали за можливе робити певні висновки щодо права. Наслідками означених спроб стали соціологічні трансформації філософського екзистенціалізму, які привернули увагу низки дослідників.

Найбільш рельєфно такі трансформації проявилися у працях німецького філософа права Вернера Майхофера (Werner Maihofer (1918–2009)), чий доробок уже аналізувався в спеціальній літературі.

Відродження інтересу до некласичної філософської юриспруденції, зокрема до екзистенціалістсько-правової проблематики і власне до ідей В. Майхофера на пострадянських теренах пов'язане з розвідками А.А. Козловського, С.І. Максимова, Г.В. Мальцева, В.І. Павлова, Ю.Є. Пермякова, С.П. Рабіновича, Н.І. Сатохіної, О.В. Стівби та інших [9–11].

Попри значну увагу українських і зарубіжних учених до творчості німецького правознавця, на сьогоднішній день в українській філософії права не здійснювалося спроби проаналізувати взаємозв'язки індивідуального і соціального аспектів буття людини в праві у творчості В. Майхофера. Цікавими у такому контексті видаються соціально-антропологічні позиції німецького філософа ХХ століття Йоганнеса Тиссена (Johannes Thyssen) (1892–1968), який у критичному дослідженні поглядів свого сучасника В. Майхофера розглядає можливості обґрунтування права із специфічно трактованої людської реальності – людського індивідуального буття у бутті соціальному.

Відтак **метою** пропонованої статті є розгляд аргументації взаємозв'язку між індивідуальними і соціальними аспектами буття людини у праві за матеріалами філософського діалогу В. Майхофера і Й. Тиссена.

Виклад основного матеріалу. У 1965 році Й. Тиссен береться за коментування філософської складової поглядів В. Майхофера. Відзначимо, що хоча сам Тиссен не формулює суто правових висновків при наданні оцінки ідеям В. Майхофера, однак уже сам спосіб його коментування дозволяє вести мову про ставлення Тиссена до майхоферівського прояснення зв'язку людини з правом.

Згідно з В. Майхофером, процес об'єктивації індивідуального буття привносить його у певне, порівняне та зв'язане з Іншими «місце», – соціальний образ. У цьому пункті виростає нове буття людини як «однієї з Інших» – ситуаційне *буття-як* (нім. *Als-sein*, буквально – «як-буття»). Йдеться про існування людини у певній соціальній ролі – буття як чоловіка чи дружини, як продавця та орендаря, як громадянина і сусіда, як «приналежного» до певної професії, національності, конфесії, співставленої з Іншими і відмінної від них [1, с. 114].

У своїй статті «До філософії права буття-як» [12] Й. Тиссен докладно коментує цю ідею Майхофера, звертаючись, своєю чергою, до статті останнього «Право і буття» (1954).

Надаючи характеристику вступній частині «Права і буття», Й. Тиссен передовсім високо оцінює намагання автора коментованої публікації подолати головний недолік екзистенціальної філософії, особливо у тій його формі, яку він отримав у М. Гайдеггера. Цей недолік – беззастережне протиставлення справжнього буття як індивідуального існування і несправжнього, масового існування (у М. Гайдеггера воно позначено терміном «das Man»). Тут же ж Й. Тиссен формулює мету власної розвідки, яка полягає у тому, щоб перевірити, наскільки цей недолік можливо подолати введенням нового екзистенціалу – буття-як. Він також ставить питання про те, чи допустимо інтерпретувати згаданий екзистенціал так, як це робить В. Майхофер у своїй публікації [12, с. 229-230].

Подальше коментування «Права і буття» В. Майхофера здійснюється у контексті підходу Тиссена щодо прояснення взаємозв'язків індивідуального і соціального буття, їх обґрунтування в рамках антитетичного відношення справжнього й несправжнього існування людини. Основну помилку В. Майхофера Й. Тиссен вбачає у невдалій інтерпретації ним гайдеггерівського взаємовідношення індивідуального і загального. За висновком Й. Тиссена, запозичення Майхофером гайдеггерівської тези про те, що людина в її бутті-з-Іншими завжди виступає як «man», спотворює розуміння сутності людини. Науковець стверджує,

що В. Майхофер у загальних рисах правильно підходить до пояснення сутності людини як індивіда і соціальної істоти. Однак, слідуючи вченню Гайдеггера, проводить їх розділення шляхом введення екзистенціалу «буття-як». Результатом такої ізоляції індивідуального існування людини від її соціального буття стає в Майхофера розділення права на екзистенційне природне право, що виникає з буття Самістю та інституційне природне право, що виникає з буття-як [12, с. 332-335].

Й. Тиссен також зауважує, що Майхоферу було б доцільно схарактеризувати відмінності права від загальних соціальних порядків, зокрема, від загальноетичного порядку. До природного права, яке В. Майхофер розглядає відповідно до його двоїстої структури як «екзистенційне» та як «інституційне», філософ ставить питання, чи не зводиться воно до певного аспекту загальноетичного порядку, який стає «справжнім» правом лише під впливом інших факторів [12, с. 339].

Й. Тиссен доходить висновків, що введення В. Майхофером нового екзистенціалу не пододало суб'єктивізму в трактуванні людської природи, а обґрунтування буття-як, так само, як і розкриття змісту природного права, що базується на такому бутті, не потребує власне екзистенціально-філософського осмислення (Вочевидь, мається на увазі осмислення соціально-філософського або ж соціолого-правового). Тим не менш, розроблене В. Майхофером доповнення до індивідуалістичної екзистенціальної філософії у вигляді маніфестації справжності соціального існування має, на переконання Й. Тиссена, доволі широке застосування: стосується не лише буття права, а й суспільного буття взагалі.

Ці майхоферівські «пролегомени правової онтології», на переконання Тиссена, виявляють набагато загальнішу проблему, ніж проблема буття права. Правові питання, як стверджує філософ, піднімаються лише в останній частині «Права і буття» та лише у зв'язку з «індивідуальним становленням» і «соціальним формуванням». Особлива природа права порівняно зі загальноетичним порядком Майхофером не розглядається. Й. Тиссен робить висновок, що цей твір – це також спроба розширити філософію існування шляхом введення етичної всезагальності з особливим акцентом на право [12, с. 338-339].

На наш погляд, із висновками Тиссена про те, що В. Майхофер звертається до права лише опосередковано, на периферії центральної теми зв'язку індивідуального і соціального буття людини, погодитись не можна. Адже В. Майхофер при обґрунтуванні буття-як звертає увагу на такі його властивості як «об'єктивація», «конкретизація» та «локалізація». Останнє у філософа права є синонімом *будь-кого* порядку, зокрема й *право* порядку. У той же час, варто погодитись з Тиссеном там, де він пише про відсутність у Майхофера

розмежування правопорядку з іншими видами порядку [1, с. 103–114].

Закид Й. Тиссена щодо взаємної ізоляції індивідуального і соціального існування та унеможливлення утворення на такій основі будь-якого порядку міг би бути важливим контраргументом майхоферівським тезам про можливість виведення права з буття Самістю в бутті-як. Однак докладніших розмірковувань щодо названого роз'єднання Тиссен, на жаль, не наводить. Запропонований Й. Тиссеном шлях подолання згаданої ізоляції – трактування буття Самістю і буття-як не як екзистенціалів, але як складових сутності людини [12, с. 338–339] – не отримує у самого Тиссена детального обґрунтування. Окрім цього така пропозиція, як видається, також суперечить початковому задуму В. Майхофера – розроблення власного екзистенціального підходу у річищі філософії права.

Висновки. Викладене вище дозволяє зробити кілька узагальнень.

По-перше, напруга між внутрішнім, автономно-особистісним і зовнішнім, гетерономно-соціальним рівнями людського існування характеризує людське існування як таке. З цієї напруги первинно постали основні тези філософії екзистенціалізму.

По-друге, розрізнення Майхофером двох аспектів людського буття – буття Самістю і буття-як – так само як і виокремлення екзистенційного та інституційного природного права ставить під знак питання власне екзистенціалістський характер філософсько-правової концепції Майхофера в тій частині, яка стосується соціально-правових ролей.

По-третє, зауваження Й. Тиссена про брак розмежування критеріїв правовості соціального порядку в концепції В. Майхофера може бути віднесене також і до цілої низки інших юснатуралістичних концепцій, виявляючи одне з традиційно слабких місць природно-правових доктрин.

Подальша розробка розглядуваної проблематики потребує звернення до праць інших коментаторів творчості В. Майхофера (А. Баратта, А. Кауфманн, С. Лойдольт та ін.) і може становити предмет окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Maihofer W. *Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1954. 125 S.
2. Heidegger M. *Sein und Zeit.* Tuebingen, 2001.
3. Стівба О.В. *Фундаментальна онтологія правосуддя. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / Відп. ред. В.С. Бігун. К., 2009. С. 90–114.*
4. Kaufmann A. *Das Schuldprinzip.* Heildelberg, 1960.
5. Сартр Ж.-П. *Екзистенціалізм – це гуманізм.* В кн.: *Читанка з філософії: У 6 книгах. К.: Довіра, 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. С. 131–139.*
6. Jaspers K. *Philosophie, Bd. II,* 1956.
7. Cohn G. *Existentialismus und Rechtswissenschaft,* Basel, 1955.
8. Fechner E. *Rechtsphilosophie.* Tubingen, 1962.
9. Рабінович С.П. *Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія.* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
10. Рабінович С.П., Бесага І.В. *Філософсько-правова концепція Вернера Майхофера як предмет дослідження в радянському правознавстві. Соціально-правові студії, 2(4).* 2019. С. 8–15.
11. Козловський А.А. *Право як пізнання: Вступ до гносеології права.* Чернівці: Рута, 1999. 295 с.
12. Thyssen J. *Zur Rechtsphilosophie des Als-seins. Die Ontologische Begründung des Rechts. Wege der Forschung. B. 22.* Darmstadt, 1965. S. 328–340.